

การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศแม่น้ำโขงและประมงพื้นบ้านหมู่บ้านแจมปอง จากการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีน

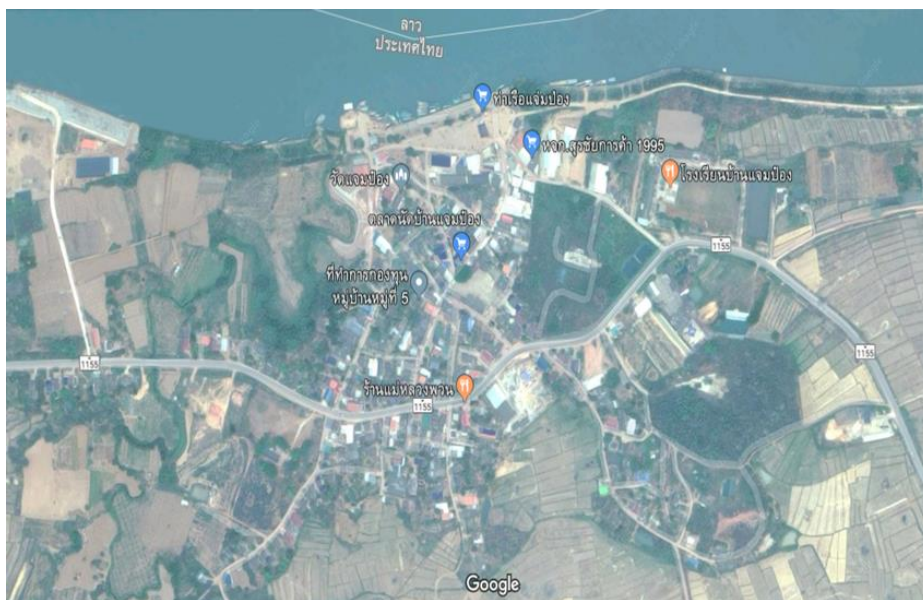

โดย นางสาวอุภาวรรณ แสงภาค
นิสิตฝึกประสบการณ์สาขาการพัฒนาชุมชน
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สนับสนุนโดย สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต และโฮงเฮียนแม่น้ำโขง

การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศแม่น้ำโขงและประมงพื้นบ้านหมู่บ้านแจมปอง จากการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีน¹

หมู่บ้านแจมปอง หมู่ที่ 5 ตำบลหลายงาว อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย เป็นชุมชนที่อยู่ติดริมฝั่งแม่น้ำโขง พื้นที่มีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขา ห่างจากอำเภอเวียงแก่น 8 กิโลเมตร ห่างไกลจากตัวจังหวัดเชียงรายประมาณ 132 กิโลเมตร ทิศเหนือติดกับบ้านห้วยเอียน ทิศตะวันออกติดกับแม่น้ำโขง ตรงข้ามกับบ้านด่าน แขวงบ่อแก้ว เมืองห้วยทราย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศตะวันตกขนานไปด้วยแนวเขาตอยยาว ทิศใต้ติดกับน้ำงาว บ้านแจมปองก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.2432 ชื่อหมู่บ้านมาจากที่ในสมัยก่อนบ้านแจมปองมีภูเขาดใหญ่แล้วบริเวณตีนภูมีแจมที่เป็นรูขนาดใหญ่ซึ่งรูในภาษาพื้นบ้านเรียกว่า “ปอง” ชาวบ้านจึงนำมาเรียกเป็นชื่อหมู่บ้านว่า “แจมปอง” ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ค้าขาย ขับเรือรับจ้าง และทำประมงพื้นบ้านตามฤดูกาล พ.ศ.2537 บ้านแจมปองได้ถูกประกาศให้เป็นจุดผ่อนปรน มีตลาดนัดทุกวันพุธ จำหน่ายทั้งสินค้าอุปโภคและสินค้าบริโภค รวมถึงของป่าที่พี่น้องฝั่งลาวนำมาขายด้วย ปัจจุบันบ้านแจมปองเป็นจุดผ่อนปรนที่พี่น้องฝั่งไทย-ลาวสามารถข้ามไปมากันได้สะดวกสบาย และมีตลาดนัดขนาดใหญ่ทุกวันพุธ ซึ่งเป็นตลาดพรมแดนขนาดใหญ่ที่สุดในจังหวัดเชียงราย

แผนที่ดาวเทียมบ้านแจมปอง

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของพัฒนานิพนธ์เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศแม่น้ำโขงและวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน จากการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีน” ที่จัดทำขึ้นเมื่อ พค. 61 โดยนส.ยุภาวรรณ แสงภาค นิสิตฝึกประสบการณ์สาขาการพัฒนชุมชน คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ภายใต้การสนับสนุนและให้คำปรึกษาโดย สถาบันชุมชนลุ่มน้ำโขง และสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต

ระบบนิเวศบ้านแจมปอง

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างมากจึงมีความซับซ้อนและความหลากหลายทางระบบนิเวศ ระบบนิเวศแต่ละชนิดในแม่น้ำโขงมีความสัมพันธ์และเกื้อกูลซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ได้

บ้านแจมปองมีระบบนิเวศที่แบ่งตามระบบความรู้พื้นบ้านทั้งหมด 5 ระบบ ได้แก่ ผา ร้อง ดอน หาด และแจม จำนวน 8 แห่งซึ่งแตกต่างกันได้แก่ ผาวัว ผาเต่า ผาเปิด ร้องแคกุง ดอนกว้าง หาดโก แจมปองน้อย และแจมปองใหญ่ และชาวบ้านพึ่งพาอาศัยทรัพยากรเหล่านี้เป็นแหล่งของการหาอาหารแตกต่างกันไป เช่น บริเวณผาเปิดชาวบ้านจะไปหว่านแห ไล่เบ็ด ยกยอ เพราะบริเวณผาจะเป็นที่วางไข่ของปลา บริเวณหาดโก ดอนกว้าง ชาวบ้านมักจะไปเก็บโก ไทลมอง ซ้อนกุง บริเวณแจมปองใหญ่ ชาวบ้านมักจะไปไล่เบ็ด ยกยอ เพราะเป็นพื้นที่วางไข่ของปลาและมีปลาชุกชุมบริเวณนี้ ซึ่งระบบนิเวศทุกชนิดล้วนมีความสำคัญกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านแจมปอง

แจมปองใหญ่

การประมงพื้นบ้าน

การประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพคู่กับชุมชนริมโขง บ้านแจมปองมีอาชีพหลักคือ ทำไร่ ทำนา การประมงพื้นบ้านจะเป็นอาชีพเสริมที่ชาวบ้านจะทำเมื่อถึงฤดูปลาขึ้น คือ เริ่มตั้งแต่เดือนมกราคมไปจนถึงเดือนมิถุนายน ช่วงที่มีคนหาปลามากที่สุดคือเดือนเมษายนกับเดือนพฤษภาคม เพราะเป็นช่วงที่ปลาอพยพออกมาจากแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง เมื่อว่างเว้นจากการทำสวนชาวบ้านก็จะมาหาปลา บ้านแจมปองมี “ลั้ง” หรือจุดหาปลาอยู่ 2 จุด คือ ลั้งหาดไถและลั้งปากงาว ลั้งหาดไถจะตั้งอยู่ที่บริเวณหาดไถทางเหนือของหมู่บ้านระยะห่างจากตัวหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร ลั้งหาดไถส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ขี้ผึ้งที่ขี้ผึ้งมาจากฝั่งลาวมาหาปลาบริเวณนี้ ส่วนลั้งปากงาวจะตั้งอยู่ที่ท้ายหมู่บ้านระยะห่างประมาณ 4 กิโลเมตร ที่เรียกลั้งปากงาวก็เพราะว่าตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณที่แม่น้ำงาวไหลลงสู่น้ำโขงจึงเรียกว่า คนที่มาหาปลาที่ลั้งนี้ส่วนใหญ่จะเป็นคนในหมู่บ้านมีบ้างที่พี่น้องทางฝั่งลาว และจะมีการต่อคิวช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคมเท่านั้นเนื่องจากเป็นฤดูหาปลา ชาวบ้านบางคนก็มาใช้ชีวิตอยู่ที่ลั้งตลอดฤดูหาปลาเพราะสามารถหาปลาได้ตลอดทั้งวันทั้งคืน พอหมดช่วงฤดูหาปลาก็กลับไปใช้ชีวิตที่บ้านตนเองในหมู่บ้านตามปกติ

ชาวประมงกำลังเตรียมตัวไปหาปลา

ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในประเทศจีน

ผลกระทบต่อระบบนิเวศ

ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีน ทำให้ระดับน้ำขึ้นลงผิดปกติด้วยเหตุนี้จึงส่งผลทำให้ระบบนิเวศในแม่น้ำโขงได้รับผลกระทบด้วย ถึงแม้ระบบนิเวศแต่ละจุดจะยังคงอยู่แต่รูปร่างลักษณะ ขนาด และระดับความอุดมสมบูรณ์เปลี่ยนแปลงไปมากอย่างเห็นได้ชัด เช่น **ผาเปิด** ระดับน้ำที่ขึ้นลงผิดปกติทำให้ชาวบ้านไม่สามารถไปยกยอ ใส่เบ็ด หรือเก็บโก ได้ตลอดในช่วงฤดูน้ำลด ซึ่งเป็นช่วงที่สร้างรายได้เสริมให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านจะลงไปเก็บโกหรือยกยอได้เพียงบางวันเท่านั้นขึ้นอยู่กับระดับการขึ้นลงของน้ำ **หาดโก** เป็นหาดที่ชาวบ้านมาเก็บโกได้ตลอดในช่วงฤดูน้ำลดในปลายหนาว บ้างก็มาเก็บเพื่อนำไปประกอบอาหาร บ้างก็เก็บเพื่อนำไปขายเป็นไกสดและแปรรูปขาย แต่ปัจจุบันชาวบ้านไม่สามารถไปเก็บโกได้อย่างเคยเพราะระดับน้ำที่ขึ้นๆลงๆทำให้โกไม่เกิดตามธรรมชาติและระดับน้ำที่ท่วมสูงก็เป็นอุปสรรคในการเดินลงไป “จกโก” (เก็บโก) **ดอนกว้าง** มีอัตราการไหลของน้ำที่แรงขึ้นและมีระดับที่ผิดปกติ ทำให้ดอนกว้างมีขนาดลดลงจากเดิมจากที่ในช่วงฤดูน้ำลดดอนกว้างจะมีทรายสูงเกือบ 2 เมตรและยาวกว่า 1 กิโลเมตร แต่ปัจจุบันความยาวหาดเหลือเพียง 2-3 ร้อยเมตรเปรียบไปกับแม่น้ำโขง ชาวบ้านไม่ได้ไปเล่นน้ำในช่วงเทศกาลสงกรานต์บริเวณดอนนี้อย่างเคยเนื่องจากขนาดของดอนที่เล็กลงอย่างมาก

ผลกระทบต่อประมงพื้นบ้าน

ช่วงเดือนมกราคม – พฤษภาคมเป็นช่วงเดือนที่บ้านแจมปองจะเริ่มคึกคักกับการประมงพื้นบ้าน ลั้งหาดโกและลั้งแจมปองเต็มไปด้วยคนหาปลาที่มาต่อคิวเพื่อรอไปไหลมอง แต่ปัจจุบันแม้จะเป็นฤดูหาปลาแต่ก็มีเพียงชาวบ้านประปรายเท่านั้น ในช่วง 5 – 6 ปีที่ผ่านมาแม่น้ำโขงมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด อัตราการไหลและระดับการขึ้น-ลงของแม่น้ำโขงไม่เป็นไปตามธรรมชาติสาเหตุอันเนื่องมาจากการสร้างเขื่อน ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและพันธุ์ปลาในแม่น้ำโขงซึ่งเป็นทรัพยากรที่ชาวประมงพื้นบ้านพึ่งพาตลอดในช่วงฤดูหาปลา ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับระบบนิเวศและพันธุ์ปลาส่งผลมาถึงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน แม้การประมงในช่วงฤดูหาปลาจะเป็นอาชีพเสริม แต่มันสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี การลงทุนในแต่ละปีที่ได้เกินคุ้มทำให้ชาวบ้านลงทุนทุกฤดูการหาปลา แต่ปัจจุบันน้ำที่มีระดับการขึ้น-ลงที่ผิดปกติทำให้ชาวประมงพื้นบ้านบางรายไม่ยอมเสี่ยงที่จะลงทุนหรือเลิกทำการประมงไปเลย จากเดิมที่ลงไปไม่นานก็จะได้ปลาติดมองมาเกือบทุกครั้ง แต่ปัจจุบันสิ่งที่ติดมากับมองไม่ใช่ปลาแต่เป็นขอนไม้หรือเศษขยะที่ลอยมากับน้ำ เมื่อหาปลาไม่ได้จึงทำให้รายได้เสริมจากการประมงพื้นบ้านตรงนี้ขาดหายไป

แม่จันทร์ดี ชัยวงศ์

คำบอกเล่าของแม่จันทร์ดี ชัยวงศ์ ชาวบ้านแจมปองที่หาอยู่หากินกับแม่น้ำโขงมาตั้งแต่เด็ก ทำให้เห็นภาพอย่างชัดเจนถึงความสำคัญของแม่น้ำโขงต่อการหาอยู่หากินของชาวบ้าน ซึ่งปัจจุบันมันเปลี่ยนไปและสร้างความเดือดร้อนอย่างมาก

“แม่เป็นคนไม่ชอบอยู่บ้านชอบหาอะไรที่สนุกๆทำตั้งแต่สมัยยังเล็กแม่ก็จะชอบลงมาที่น้ำโขงมาเล่นน้ำบ้างมาหาปลาบ้าง ช่วงเดือนหนึ่งถึงเดือนสามเป็นช่วงที่เกออกจะออกเยอะมาก แม่ก็จะลงไปจกไกววันหนึ่งไปสองครั้งตอนเช้ากับตอนเย็น ไปก็ได้ข้าวเช้ากับข้าวเย็นถ้าวันไหนได้เยอะแม่จะเอามาล้างแล้วก็เอาไปขาย ถ้าวันไหนไม่ได้ขายก็เสดก็จะทำไกวน้ำข่าขาย ขายที่หมู่บ้านบางครั้งก็เอาขึ้นไปขายที่บ้านแม่ บ้านเย้า ผาแล ผาตั้ง บางครั้งแม่ลงไปน้ำโขงก็จะลงมาใส่เบ็ดได้ปลาตบั้งปลาแกงบ้าง แต่เบ็ดนี้ต้องใส่ช่วงน้ำแห้งนะเพราะช่วงน้ำขึ้นปลาไม่กินเบ็ด ตรงดอนกว้างหาดไถนี่คนลงไปหาปลาเยอะช่วงน้ำลดมันจะยื่นออกไปเกือบถึงประเทศลาว ถ้าวันไหนแม่ได้ลงไปหาดไถหรือดอนกว้างแม่ก็จะเอามองไปปล่อย ช่วงน้ำขึ้นเดือน 5-6 แม่จะลงไปหากุ้งเป็นกุ้งฝอยกุ้งตัวใหญ่ก็มี ปลาตัวเล็กจะเยอะมากช่วงน้ำขึ้นมาเป็นฝูงเลยแม่ก็จะลงไปยกยอ เมื่อก่อนคนยกยอคนหาปลาเยอะ อยากกินปลาก็ลงมาน้ำโขงลงมากก็ได้กินตลอด อย่างแม่ก็ลงมาเกือบทุกวัน มายกยอ บางครั้งก็ได้น้อยบางวันก็ได้เยอะ ลงมาครั้งละ 1-2 ชั่วโมงก็ได้ปลาแล้วไม่ได้ลงมานาน วันไหนหาปลาได้เยอะก็จะมาทำแอ้ปลาหรือไม้ก็ปลาส้มขาย ขายห่อละ 10 บาท ขายในหมู่บ้านนี้แหละ ตรงตลาดเล็กที่อยู่กลางหมู่บ้าน”

“เรื่องที่เราสร้างเขื่อนแม่ได้ยินเมื่อ 5-6 ปีที่แล้ว เห็นน้ำโขงเปลี่ยนไปเยอะเวลาจะขึ้นก็ขึ้นเร็วเวลาจะแห้งก็แห้งเร็ว ปลานี้ก็หายไปเลย เวลาปลามันมาวางไข่ น้ำก็ขึ้นเร็วเวลาแห้งก็แห้งเร็วไข่ปลามันก็ตาย ตรงดอนกว้าง หาดไถก็ไม่มีคนลงไปหาปลาแล้วมันไม่เป็นดอนเหมือนแต่ก่อนหาปลาก็ไม่ได้มันก็เลยไม่มีใครลงไปหา”

แม่จันทร์ดีกำลังเก็บไถและยกยอ